

Ne O - Ne O Eleştirisi

Çeviren MUSTAFA IRGAT

Günlük *L'Express*'in ilk sayılarından birinde, dengeli retoriğin nefis bir parçası olan ve yazarı bilinmeyen (anonim) bir eleştiri amentüsü okuduk. Yazıda, eleştirinin «ne bir salon oyunu, ne de bir belediye hizmeti»* olduğu ileri sürülüyordu. Anlaşılan eleştiri ne gerici, ne komünist, ne pir aşkına, ne de siyasal olmalıydı.

Burada, bir çeşit sayı kudurganlığını esas alan «ikili dışta bırakma» mekanizması diyebileceğimiz bir tutum söz konusudur. Birçok kez karşılaştığımız bu mekanizmayı kabaca bir küçük burjuva özelliği olarak tanımlayabilirim*. Kişi, yöntemlerin hesabını bir teraziyle yapar; sanki ideal bir ruhaniyete sahip, yapacağı şeylerin etkisi önceden hesaplanamayan bir hakemişcesine canının istediği gibi yükler terazinin kefelerini. Ve bu yüzden de, terazinin oku kadar *doğru* gözükür.

Bu muhasebe işlemi için gerekli daraları, kullanılan terimlerin ahlâkiliği oluşturur. Eski bir terörist yöntemine göre, yargılama, ad koymaya eşlik eder («terörizmin dışındayım» diyen her kişi terörizmin dışında kalamaz). Ve kelime, ne olduğu önceden bildirilmeyen bir suçluluğun safrasıyla terazinin kefelerinden birini gelir çokertir. Örneğin *ideolojilere* karşı *kültür* çıkarılır.* *Kültür*, toplumsal saflaşmaların dışında yer alan, soylu ve evrensel bir zenginliktir: *Kültür* yer çekimine meydan okur. *İdeolojilere* gelince, taraf tutan icatlarıdır onlar: Atıver onları da tartıya! *Kültürün* sert bakışları altında ne birine, ne ötekine hak verilir (*kültürün* de **eninde sonunda** bir ideoloji olduğu akla getirilmez). Sanki bir yanda, terazinin rezil oyununu beslemekle yükümlü, hantal ve kusurlu kelimeler (*ideoloji*, *doğma*, *militan*) var; bir yanda da hafif, saf, maddî olmayan, Tanrı yasasıyla soylu kılınmış, sayıların aşağılık yasasına boyun eğmeyecek ölçüde yüce, yalanların hazin hesaplarının üstünde yer alan kelimeler (*serüven*, *tutku*, *büyüklik*, *erdem*, *onur*) var.* **Bu ikinci tür kelimeler**, birinci öbekteki kelimelere ahlâk dersi vermekle görevlidir. Yani bir yanda suçlu kelimeler, öbür yanda yargılayan kelimeler var. Ancak, bu canım Üçünü-Taraf olma ahlâkı, kaçınılmaz bir biçimde, yeni bir ikiye bölünmeyle (dichotomie) sonuçlanır; bu bölünme ise, yeterince çapraşık olmadığı için ayıplanan ikilik kadar basittir aslında. Gerçekten de dünyamız, alternatifli bir yapıda olabilir. Ama inanın, Yargı-Kurulu olmayan bir bölünmedir bu: Yargıçlara kurtuluş yok, onlar da pekâlâ aynı geminin yolcusu.*

Zaten *Ne o-Ne o* eleştirisinin hangi yanda yer aldığını anlamak için, sözkonusu eleştiride başka ne gibi mitosların su üstüne çıktığını görmek yeterli. Edebî bir «kültüre» («bü-

* Yani, imzasız yazının yazarına göre, sanat eleştirisi ne sanat içindir, ne de sanat toplum içindir, demeli.

* Bizdeki «aşırı akımlara karşı» klâşesiyle anlatılan sözde tarafsızlık tavrına yakın. İki şey aşırı ilân edilip dışta bırakılıyor. Bunu yapan kişi de «ideolojisizliğin» temsilcisi, dolayısıyla normal «insan» oluyor ve ideoloji sahiplerine hakemlik ediyor. Aşırı uçları teraziyle tarttığına inandığı için, kendini de bir terazi kadar tarafsız sayar.

* Avrupa sağcıları hiç değilse *kültürü* çıkarabiliyorlar. Bunu yaparken, Batı kültürünü sınıfsallığından arındırıp insanlığın evrensel ve kendi dışında ciddi bir şey olamayacak zenginliği gibi gösterirler. Bizdeki benzerleri ise ideolojiye karşı «Kemalizm» çıkarırlar.

* Bu ikinci türden kelimeler ideolojiden arınmış, nesnel ve ebedî insan gerçekliğini yansıtan değerler gibi gösterilir. Bunlar, insanî derinliğe sahiptir, oysa, ideolojilerin terminolojileri siğ ve insanlığa aykırı gibi gösterilir.

* Çünkü herkes bir sınıfın ideolojisi içinde düşünüyor ve hareket ediyor. Sınıf savaşının hakemi olamaz.

tün zamanların sanatına») dayanan her tutumun gönlünde yatan zamandışılık mitosu üstünde fazla durmadan, şu bizim *Ne o-Ne o* öğretilerinde, burjuva mitolojisinde alışlagelmiş iki kaçış kapısı bulunduğunu da belirtmeliyim. Bunların birincisi, «*a priori* yargının yadsınması» diye tanımlanabilecek belli bir özgürlük anlayışıdır. Oysa bir edebî yargılama, içinde yer aldığı anlayış tarafından belirlenir.* Sistem yokluğu bile —hele bu yokluk bir amentü durumuna getirilmişse— gerektiğinde burjuva ideolojisinin (ya da anonim yazımızın deyimiyle kültürün) pek sıradan bir çeşidi olabilecek, bütünüyle tanımlanmış bir sistemin parçası olur. Hattâ bir kişi, aslında özgür olduğunu direnerek ileri sürerse, onun bağlılığı konusu hiç tartışma götürmez. Her türlü sistematik belirlemeden uzak, masum bir eleştiri uyguladığını ileri süren her kişiye rahatça meydan okunabilir: *Ne o-Ne o*'lar da bir sistem içinde yer alırlar, üstelik bu sistem, bağlı olduklarını ilân ettikleri sistem de olmayabilir.* İnsan ve Tarih, İyilik, Kötülük, Toplum, v.b. hakkında önceden fikir edinmiş olmadan, edebiyat üstüne yargıda bulunulamaz: *Ne o-Ne o*'cularımızın, «insanı hayretler içinde bırakmayan» aşağılık sistemlere karşı çıkardıkları, sevinerek mânevî değerlerle yükledikleri o basit «serüven» kelimesinde bile, öyle bir kalıtım, öyle kötü bir alnyazısı, öyle bir tekdüzellik var ki Eninde sonunda her özgürlük, belli bir *a priori*'den başka bir şey olmayan, bilinen bir tutarlılığa ulaşır. Bu yüzden de, eleştirinin özgürlüğü, taraf tutmayı yadsımak değil (imkânsızdır bu!), tuttuğu tarafı açığa çıkarmak, ya da gizlemektir.

Metnimizin ikinci burjuva belirtisi, aldatici bir rahatlık içinde, edebiyatın ölümsüz değeri olarak bilinen «*üslûba*» değinmesidir.* Oysa, hiçbir şey Tarihin soruşturup yargılamaından kurtulamaz, *iyi yazmak* bile. *Üslûp* bütünüyle eskimiş bir eleştirel değerdir. Bazı önemli yazarların klasik mitolojinin bu son kalesine saldırdıkları şu dönemde, «*üslûbun*» yanında yer almak belli bir arkaikliğin kanıtıdır: hayır, bir kez daha «*üslûba*» geri dönmek, yenilikler umulan bir serüveni olamaz! Sonraki sayılarından birinde daha akli başında davranan *L'Express*, sihirli bir çareye başvurulur gibi Stendhal, hal'i imdada çağırılara («Stendhal gibi yazılmış») karşı, A. Robbe-Grillet'in yerinde bir çıkışı yayımladı. Belki, bir *üslûpla* bir insanlığın birleşmesi (Anatole France örneği) Edebiyatı temellendirmeye yetmiyor artık. Giderek sözümona insancıl bunca eserde saygınlığını yitiren «*üslûbun*», sonunda *a priori* kuşkulu bir nesne durumuna gelmesinden korkulur. Böyle olmasa bile, bir eseri değerlendirirken, onun *üslûbunu*, ancak yazarın işine gelirse hesaba katmak gerekir. Elbet bu, Edebiyat belli bir biçim oyununun dışında varolabilir demek değildir. Ne var ki, tanrısal bir aşkınlıkla yönetecekleri iki yanlı bir evrenin tutkunları olan bizim *Ne o-Ne o*'cuların ister hoşuna gitsin, ister gitmesin, *iyi yazmanın* karşısı *kötü yazmak* değildir mutlaka. Günümüzde belki bu, *yazmak*'tır sadece. Edebiyat zorlu, çetin ölümcül bir durum olmuştur. Kurtarmaya çalıştığı şey artık süslere değil, postudur. Yeni *Ne o-Ne o* eleştirisinin bir mevsim gecikmiş olmasından korkarım. ■

* Özellikle sanatta, sanat-dışı ilân edilen (aslında toplumsal, yani sanatı da belirleyen bütüne ilişkin) değer yargılarını «önyargı» sayan ve yaratma özgürlüğüne aykırı gören anlayış.

* *Ne o - Ne o*'culuğun kendi hakkında beslediği inanç, sınıflar-üstü olmaktır. Oysa hepsi bal gibi sınıf-içidir.

* Açıkça sağ tavır almaktan çekinip, gerici tutumlarını sözde nesnel bir edebî ölçüte bağlamak isteyenler, «*üslûp*» kavramına sarılırlar. «*Güzel üslûp*», hem gerici yazarları savunmalarını, hem de devrimci yazarları yadsımalarını sağlar. Çünkü en başa «*üslûp*» ölçütü konunca, ne anlatıldığı ikinci plâna itildiği gibi, gerçekçilik de, kabalık olarak aşağılanabilir.